راهکارهای رفع نارسایی مدیریت بحران در نواحی روستایی ایران

بهرام ایمانی* / بهزاد عمران زاده**

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۰۸/۱۱
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۰۱/۱۶

چکیده:

انسان در سایه تلاش آگاهانه و البته با مشارکت دیگران می تواند از خسارت‌های ناشی از حوادث بکاهد. این تلاش آگاهانه و مشارکتی را مدیریت بحران می نامند، ضرورت توجه به مدیریت بحران به عنوان ابزاری موثر برای مقابله با پیامدهای سوانح و همچنین تاکید و تمرکز بر زمان بندی در آن و فعالیت های مربوط به هر مرحله از نکات مهم در فرآیند مدیریت بحران می باشد. بدون شک نواحی روستایی کشور بیش از نواحی شهری در معرض حوادث غیر منتظره طبیعی قرار دارند زیرا پهنه روستایی کشور به دلیل نوع فعالیت وساخت و سازهای حاکم برآن، دارای کانون‌های خطرزا و حساس زیادی می‌باشد، با توجه به این مسئله هنوز عرصه‌های روستایی کشور از یک مدیریت فراگیر بحران برخوردار نیستند؛ مقاله حاضر در پی کنگاش پیرامون راهکارهایی است که بتواند به فرآیند مدیریت بحران در نواحی روستایی کمک کند. روش تحقیق در این کار پژوهشی توصیفی- تحلیلی است که منابع لازم برای آن به روش مطالعه کتابخانه‌ای فراهم آمده است، با توجه به این کار تحقیقی می توانیم راهکارهای رفع نارسایی مدیریت بحران در نواحی روستایی را به دو دسته عوامل کلی داخل و خارج از روستا تقسیم کنیم؛ در داخل روستا به ایجاد زمینه‌های مشارکت و آموزش اهالی و در خارج از روستا می توان به بسیج کلیه ارگان‌های وابسته دولتی در زمینه خدمات رسانی و پیشگیری از وقوع حوادث غیر مترقبه و برنامه‌ریزی قبلی توسط مسئولان امر اشاره کرد.

مقدمه

ایران به علت وسعت، موقعیت طبیعی و تنوع اقلیمی یکی از کشورهای بلاخیز دنیاست و از این جهت رتبه ششم را در دنیا داراست. از ٤٠ نوع بلایای طبیعی شناخته شده، ۳۱ نوع آن در ایران اتفاق می‌افتد. و تنها در دهه گذشته بلایای طبیعی خسارتی بالغ بر ۲۱۵۷ میلیارد ریال به کشور وارد کرده است (دادور، ۱۳۸۳، ۱۰). در این میان وضع روستاهای کشور وخیم‌تر است، در سرزمینی به وسعت ایران، نزدیک به ٦٨ هزار آبادی دارای سکنه پراکنده‌اند که به دلیل

* دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران.
** دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تهران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

روابط تنگاتنگ با محیط طبیعی و توان‌های محدود در اختیار آنها، آسیب پذیری بیشتری نسبت به نقاط شهری دارند. کار پژوهشی حاضر به روش توصیفی- تحلیلی انجام شده، که منابع لازم برای آن به روش مطالعه‌ای کتابخانه‌ای و اسنادی فراهم آمده است، به همین منظور مقاله حاضر به چهار بخش کلی تقسیم شده، ابتدا به طرح مسئله، سپس در بخش دوم به مبانی نظری ودر بخش سوم به ارائه راهکار در باب مدیریت بحران در نواحی روستایی و در نهایت در بخش چهارم به نتیجه گیری در باب مباحث مطرح شده می‌پردازد.

طرح مسئله

سالیانه تعداد زیادی از ساکنان نواحی روستایی کشور در اثر سوانح طبیعی و غیر طبیعی دچار خسارات و تلفات جانی و مالی می‌شوند. بسیاری از این خسارات و تلفات با برنامه‌ریزی و صرف هزینه‌های اندک قابل پیشگیری می‌باشند. متاسفانه تلاش‌های برنامه‌ریزی شده کمتری در این خصوص در مناطق روستایی کشور صورت گرفته است. بسیاری از تلاش‌های صورت گرفته عمدتاً بعد از وقوع سوانح بوده و از بیرون برای ساکنان و نه لزوماً با مشارکت خود آنها صورت گرفته است. شکل‌گیری نهادهای گوناگون مدیریت و برنامه‌ریزی روستایی (ملی، منطقه‌ای و محلی) در سال‌های اخیر این امکان را فراهم آورده است که به تدریج سازمان‌های موجود با کمک این نهادها برنامه‌ها و سیاست‌های مناسب برای پیشگیری و کاهش اثرها و همچنین آمادگی جوامع روستایی برای مقابله با خطرات را تهیه و اجرا نمایند. لذا مقاله حاضر در پی پاسخ گویی به این سوالات است که شایع ترین بحران‌های مشاهده شده در نواحی روستایی کشور کدام‌ها هستند و در زمینه این بحرانها چه راهکارهایی می‌توان اتخاذ کرد؟

سالیانه تعداد زیادی از ساکنان نواحی روستایی کشور در اثر سوانح طبیعی و غیر طبیعی دچار خسارات و تلفات جانی و مالی می‌شوند. بسیاری از این خسارات و تلفات با برنامه‌ریزی و صرف هزینه‌های اندک قابل پیشگیری می‌باشند

هدف اصلی این مقاله ارائه چارچوبی برای رفع نارسایی مدیریت و برنامه‌ریزی بحران و سوانح در مناطق روستایی کشوراست که بر اساس نظریات و تجربیات جهانی موجود از یک طرف و زیرساخت‌های نهادی و مردمی روستایی موجود در کشور از طرف دیگر می‌باشد. چارچوبی که به این ترتیب ارایه می‌شود در بردارنده برنامه‌ها و سیاست‌های پیشنهادی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و محلی و پوشش‌دهنده کلیه مراحل مدیریت بحران در زمینه‌های پیشگیری، کاهش، آمادگی، مقابله و بازسازی و بازگشت به حالت عادی می‌باشد.

مبانی نظری

الف) تعاریف

حادثه: به رویداد بوقوع پیوسته‌ای اطلاق می‌شود که موجب ضرر و زیان به افراد، سرمایه ومحیط زیست می گردد. (عبیری جهرمی، ۱۳۸٤، ۱۸٦). یعنی سانحه یک واقعه ناگهانی و یا بدشانسی بزرگ است که باعث آشفتگی در اساس روابط و فعالیت‌های معمول جامعه می‌شود. پس سانحه را

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

می‌توان یک حادثه مهیب و یا مجموعه وقایعی دانست که منجر به افزایش تعداد آسیب دیدگان یا وارد آمدن تلفات و تخریب اموال، زیرساخت‌ها، خدمات اساسی و مبانی معیشتی در مقیاس بیش از ظرفیت‌های معمول جامعه می شود (اورنگ، ۱۳۸٦، ۱۱).

بحران و خطر: بحران حادثه ای طبیعی یا انسان ساز است که به طور ناگهانی رخ می‌دهد (دادور، ۱۳۸۳، ۱۰)، یا به عبارتی، بحران حاکم شدن موقعیت عدم اطمینان در سطوح مختلف است (رضوی، موسی رضایی، ۱۳۸۳، ٤۳٤)؛ یعنی وقتی یک اختلال جدی در کارکردهای یک جامعه بوجود آید وخسارت های انسانی، مادی، زیست محیطی گسترده ای که فراتر از توانایی جامعه آسیب دیده است، رخ دهد (بدری، ۱۳۸٤، ٦)؛ باید توجه داشته باشیم که مفهوم بحران و خطر با هم تفاوت دارند، چنانچه یک خطر، یک پدیده یا واقعه نیست بلکه پتانسیل ایجاد یک واقعه است (علمداری، ۱۳۸۳،۷۲)، یعنی خطر کارکردی از احتمال وقوع وقایع خاص و خسارت‌هایی است که هر یک از آن ها به دنبال دارند. با توجه به توضیح داده شده خطر، احتمال وقوع خسارت است که از رابطه زیر بدست می‌آید: مخاطره × آسیب پذیری = خطر (بدری، ۱۳۸٤، ٦)

سانحه را می‌توان یک حادثه مهیب و یا مجموعه وقایعی دانست که منجر به افزایش تعداد آسیب دیدگان یا وارد آمدن تلفات و تخریب اموال، زیرساخت‌ها، خدمات اساسی و مبانی معیشتی در مقیاس بیش از ظرفیت‌های معمول جامعه می‌شود

مدیریت بحران: در سالهای اخیر مبارزه با حوادث صورت علمی به خود گرفته و به عنوان یک حرفه معرفی می شود (درابک، هواتمر، ۱۳۸۳، ۲۵) که قواعد خاص مدیریتی بر آن حاکم است؛ پس مدیریت بحران به مجموعه اقدام‌های اطلاق می‌شود که قبل از وقوع، در حین وقوع و بعد از وقوع سانحه جهت کاهش هر چه بیشتر آثار و عوارض آن انجام

شکل شماره ۱: چرخه مدیریت بحران

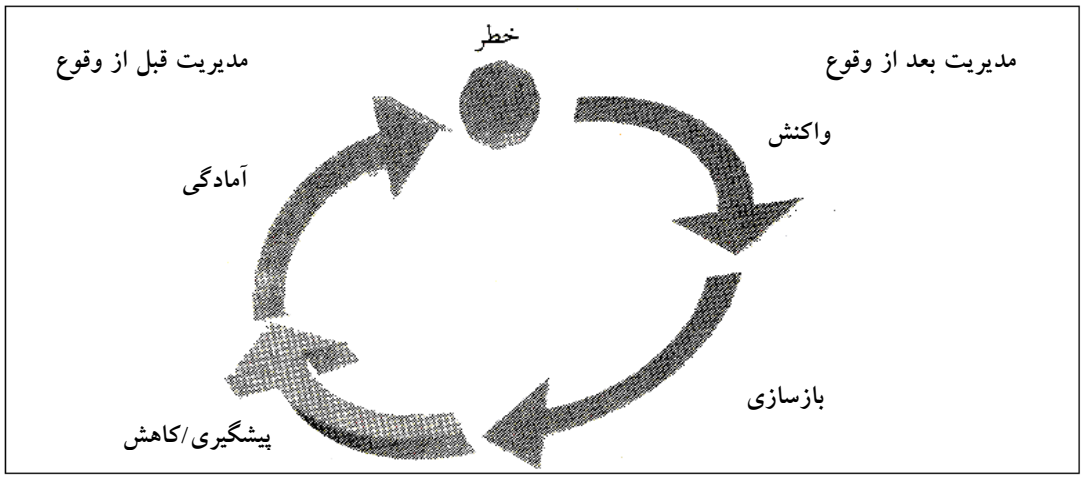

منبع: وزین، ۱۳۸٦، ۷٤

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

می‌گیـرد (عبـدالهی، ۱۳۸۰، ٦۰)؛ کارشناسـان مـدیریت بحران با دسته‌بندی وتعریف انواع بحرانها حرکتی مبنایی را برای شناسایی و تفکیک بحران ها آغاز کرده‌اند.

برنامه‌ریزی مدیریت بحران فرایند جامعی اسـت کـه تمامی فعالیتهای مقابله با عوارض یک سانحه، هم در مقطع قبل از وقوع و هم در مقطع بعد از وقـوع را در بر می‌گیرد

برای تحقق اهداف مدیریت انواع بحران‌ها، باید قبل از تلاش فیزیکی یا اقدام به انجام کار، تـلاش ذهنـی یـا برنامه‌ریـزی کـافی صـورت بگیـرد، پـس برنامـه‌ریـزی مدیریت بحران فرایند جامعی است که تمامی فعالیتهـای مقابله با عوارض یک سانحه، هم در مقطع قبل از وقوع و هم در مقطع بعد از وقوع را در بر می‌گیرد (تیـو و همکاران، ۱۳۷۷، ۸۷). تمامی چهار مرحله فوق زمـانی مثمرثمر خواهد بود که هر مرحله به دنبال مرحله بعدی مثل یک چرخه بدون وقفه صـورت گیـرد، ایـن همـان چیـزی اسـت کـه از تعریـف برنامـه‌ریـزی و مفهـوم کلمه«فرآیند» به‌دست می‌آید. همان‌طور که در شکل زیر مشخص است، مدیریت بحران و برنامه‌ریـزی بـرای آن در داخل یک چرخه که ازچهـار مرحلـه تـشکیل شـده است روی می‌دهد.

ب) طبقـه‌بنـدی عوامـل بحـران‌زا در نـواحی روستایی و راهکارهای مقابله با آنها

روسـتاها در برابـر سـوانح و مخـاطرات طبیعـی آسیب پذیری زیادی دارند و هـر سال حوادث طبیعی

جدول شماره۱: شایع ترین خطرات در مناطق روستایی ایران

انواع خطرات در مناطق روستایی	خطرات ناشی از عوامل طبیعی	زمین لرزه و زلزله های آبی- خاکی
		سیل، سیلاب، طغیان آب رودخانه ها (فصلی و دایمی) و پیشروی آب دریا، بهمن
		حرکات دامنه ای، رانش زمین و جابه جایی زمین، فرسایش خاک توسط عوامل طبیعی
		طوفان، گردبادهای شدید و بادهای موسمی و فصلی
		خشکسالی، باران های سیل آسا، باران های شدید موسمی، یخبندان، تگرگ
		خورشید یا ماه گرفتگی، صاعقه و رعد و برق شدید
		آفت زدگی شدید، حمله آفات نباتی، مارزدگی، حمله حیوانات وحشی و گزش حشرات عامل انتقال بیماری
		بیماری های همه گیر انسانی و بیماری گیاهی
		آتش سوزی توسط عوامل طبیعی، بادهای گرم فصلی
		آتشفشان، جاری شدن گدازه های مذاب و خفگی در اثر گازهای سمی
		آتش سوزی و انفجار در منازل یا مزارع
	خطرات ناشی از عامل انسانی	تصادفات جاده ای، سقوط از دره، افتادن در چاله و گم شدن در جنگل
		انواع مسمومیت آبی- خاکی، مسمومیت‌های شیمیایی در اثر مصرف سموم و آفت‌کش‌ها و سمپاشی‌های بی‌رویه
		فرسایش خاک توسط عامل انسانی و چرای بی رویه دام
		عدم رعایت ایمنی هنگام استفاده از ماشین آلات کشاورزی و صنعتی

منبع: بررسی‌های نگارندگان

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

خسارات بسیاری را بر روستاها و اقتصاد کشور تحمیل می‌کند (رضوانی، ۱۳۸۳، ۲۰)؛ حوادث را به دو دسته کلی، شامل حوادث طبیعی و غیرطبیعی (انسانی) تقسیم می‌کنند حوادث طبیعی، حوادثی هستند که در اثر مسائل طبیعی به وجود می‌آیند (جدول ۱).

تمام حوادثی که در جدول یک به آنها اشاره شد به یک اندازه خسارات بر جا نمی‌گذارند، جدول‌های ۲ و ۳ و ٤ آخرین یافته‌های جهانی راجع به خسارت بلایای طبیعی را در بین سال‌های ۱۹۹۲-۱۹٦۳ بر حسب درصد خسارات نمایش می‌دهند.

جدول ۲: میزان خسارت بلایای طبیعی

بلیه خسارت زا	درصد
سیل	۳۲
طوفان	۳۰
خشکسالی	۲۲
زلزله	۱۰
بلایای دیگر	٦

منبع: زمانی و زرافشانی، ۱۳۸۱، ۷۸

جدول ۳: درصد انسان‌های خسارت دیده

انسان های خسارت دیده	درصد
خشکسالی	۳۳
سیل	۳۲
طوفان	۲۰
زلزله	٤
بلایای دیگر	۷
کمبود مواد غذایی	٤

منبع: زمانی، زرافشانی، ۱۳۸۱، ۷۸

جدول ٤: درصد قربانیان بلایای طبیعی به ترتیب خسارت‌زا

بلیه	درصد	بلیه	درصد
سیل	۲٦	طوفان	٦
طوفان	۱۹	لغزش زمین	۷
بیماری	۱۷	خشکسالی	۳
زلزله	۱۳	بلایای دیگر	۹

منبع: زمانی، زرافشانی، ۱۳۸۱، ۷۸

راهکارهایی در جهت رفع نارسایی مدیریت بحران در نواحی روستایی

الف) عوامل موثر در داخل روستاها

- آموزش:

یکی از ارکان اصلی مدیریت بحران ناشی از سوانح است که از اهداف آن می‌توان به ارتقاء فرهنگ عمومی گروه‌های کثیری از جوامع انسانی کشور (روستاییان) که از حداقل امکانات مقابله با سوانح بی بهره می‌باشند، اشاره کرد، زیرا در مقایسه با ابعاد هنگفت خسارات جانی و مالی ناشی از بروز سوانح مبلغی که به عنوان هزینه آموزشی روستاییان پرداخت بسیار ناچیز است (محسن‌زاده، ۱۳۸۱، ٤۰۹).

نحوه ارائه برنامه‌های آموزشی مقابله با سوانح می‌تواند به صورت‌های زیر باشد:

حضوری: شرکت در کلاس‌ها، دوره های آموزشی، بازدید صحرایی و....

غیرحضوری: از طریق صدا و سیما (فیلم های آموزشی، مستند، داستانی، تیزرهای آموزشی و...)، کتب، جزوات، (محسن زاده، ۱۳۸۱، ٤۱۰)

- بیمه:

ایجاد پوشش بیمه‌ای در جنبه‌های مختلف از جمله پوشش خدمات درمانی روستاییان، بیمه محصولات کشاورزی، بیمه تضمین درآمد روستاییان و در بستر کالبدی روستاها نیز بیمه‌های گوناگونی از جمله بیمه آتش‌سوزی، زلزله، سرقت منازل و دیگر ابعاد پوشش بیمه‌ای تعریف می‌شود. (نظری، ۱۳۸٤، ۱۷).

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

- استفاده از دانش بومی برای کاهش آسیب‌های محیطی

دانش بومی محصولی مرکب از مردم، زمان، و مکان است که از تجربیات محلی مردم به دست آمده و با تغییرات اجتماعی، فناورانه و تغییر شرایط زیست محیطی متکامل‌تر می‌شود. دانش بومی می‌تواند در کاهش آسیب پذیری مردم در برابر بلایای طبیعی موثر باشد، مثلاً روستاییان و کشاورزان ایرانی همواره به دنبال پیداکردن راه‌های متنوعی برای کاهش این بلایا و مقابله با آنها بوده‌اند و به مرور زندگی خود را با آسیب‌های ناشی از این بلایا تطبیق داده اند. برخی از اقداماتی که کشاورزان به منظور حفظ محصولات خود در مقابل خشکسالی انجام می‌داده‌اند عبارتند از: احداث استخرهای کوچک، اندود کردن جوی ها و نهرها با خاک رس، و کاشت عمیق بذر نباتات ؛این ساز و کارها که تا امروز هم به شکلی کاملاً عملیاتی در مناطق روستایی کشور به کار گرفته می شوند، شاهدی بر این مدعا هستند که دانش انباشته شده تاریخی در درون روستاهای کشور هنوز هم قابل استفاده است ومنبع تجربی مطمئنی برای متخصصان مسائل روستایی به شمار می رود (وزین، ۱۳۸٦، ۳۱).

- مشارکت روستاییان

گروه‌های مردمی منابع ارزشمندی برای اجرای فازهای مدیریت بحران هستند (درایک، هواتمر، ۱۳۸۳، ۵۱)؛ نقش تسهیل‌گرانه دولت و زمینه سازیهای ترغیبی و فرهنگ سازانه آن در کنار مشارکت آگاهانه مردمی می‌تواند به مناسب ترین شکل ممکن به مقابله با عوارض و خطرات سوانح منتهی گردد (سعیدی، ۱۳۸۲، ٦).

- ایجاد مراکز ایمنی در روستاها

ایجاد مراکز ایمنی و آتش نشانی و امداد و نجات در مراکز روستایی با تجهیزات لازم و تدارک امکانات کافی برای ارایه خدمات مناسب به هنگام بروز بلایای طبیعی، از نیازهای اساسی به شمار می رود (عبدالهی، ۱۳۸۳، ٤٤).

- ایجاد صندوق های همیاری سوانح

هدف از این صندوق‌ها به نوعی ایجاد و تقویت توان مالی و اعتباری روستاییان در بازسازی و مشارکت در اقدامات عمرانی از سوی آنهاست. از مزایای این صندوق‌ها یکی کاهش وابستگی روستاییان به دستگاه‌ها و برنامه‌های دولتی به هنگام بازسازی‌های پس از سوانح است (سعیدی، ۱۳۸۲، ۸).

- رعایت اصول و ضوابط حاکم بر طرح های توسعه روستایی

هزینه ساخت مسکن مقاوم برای جوامع روستایی از دلایل عدم پیروی روستاییان از ضوابط جاری است، لذا پیشنهاد می شود خانه های مستحکم در اندازه کوچک و متناسب با بعد خانوار برای ایفای نقش پناهگاه در هنگام رخداد حوادث طبیعی احداث شود (مصیب زاده، ۱۳۸٦، ۷٤).

- نقش دهیاری‌ها در رابطه با مدیریت بحران در نواحی روستایی

دهیاران بر اساس بندهای ۳۱ و ٤۱ شرح وظایف خود، به گونه ای در رفع خطر از روستاها مسئول شناخته شده‌اند (معصوم، ۱۳۸۲، ۱۵)؛ به طور کلی از ٤٦ وظیفه دهیاری ها در امور مختلف سه وظیفه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

«همکاری با واحدهای امدادرسانی در هنگام وقوع حوادث و سوانح غیرمترقبه و بلایای طبیعی»، «اتخاذ تدابیر لازم برای حفظ روستا از خطر سیل و حریق» و «همکاری در جلوگیری از شیوع بیماری‌های انسانی و دامی واگیر مشترک انسان و دام»، ارتباط بیش‌تری با برنامه توانمندسازی روستاییان در مدیریت و مقابله با بحران طبیعی و انسانی دارند (دفتر عمران و توسعه روستایی سازمان شهرداریها و دهیاری‌های کشور، ۱۳۸٦، ۸۵).

از بین عوامل فوق الذکر، آموزش و مشارکت روستاییان در فرایند مدیریت بحران بیشترین نقش را دارد.

ب) عوامل مؤثر در خارج از روستاها

۱- ضرورت توجه به مدیریت بحران در برنامه‌های عمرانی: دولت در سطح ملی و محلی (جامعه شهری و روستایی) باید سیاست خود رادر رابطه با سوانح مشخص کند. در غیر این صورت اقدامات مقابله با سوانح ناکافی و نامناسب خواهد بود (عبدالهی، ۱۳۸۳، ۳۱)؛ باتوجه به این موضوع در ماده ۲۹ لایحه برنامه چهارم وظایفی برای دولت در مقوله سازماندهی مدیریت بحران قایل شده است که از آن جمله می‌توان به زمینه سازی تحقق برنامه ایمن‌سازی و مقاوم‌سازی شهرها و روستاهای کشور در مقابله با سوانح غیرمترقبه اشاره کرد (رضوانی، ۱۳۸۳، ۲۷۵).

۲- تبیین جایگاه سازمان‌ها و نهادهای درگیر در مدیریت بحران نواحی روستایی کشور: سازمان‌ها و نهادهای متولی امر مدیریت بحران باید وظایف خود را در قبال نواحی روستایی مشخص کنند که یکی از طرق آن اختصاص یک معاونت به مدیریت بحران در نواحی روستایی است، همچنین هماهنگی و بسیج تمامی این ارگان‌ها در برابر وقوع حوادث از نکات مهمی می‌باشد که باید مدنظر قرار گیرد؛

دولت در سطح ملی و محلی (جامعه شهری و روستایی) باید سیاست خود رادر رابطه با سوانح مشخص کند. در غیر این صورت اقدامات مقابله با سوانح ناکافی و نامناسب خواهد بود

- **تشکیل گروه‌های مدیریت بحران:** این گروه‌ها بهتر است از میان جوانان داوطلب تشکیل شوند، برای بالا بردن کارایی چنین گروه‌هایی می‌توان اقدام به تشکیل کلاس‌های آموزشی مقابله با خطرات روستایی کرد، همچنین برای ارزشیابی روند پیشرفت اعضای گروه می‌توان به تمرین با مانور پرداخت، زیرا مانورها نقش بسیار مهمی در آمادگی در برابر بحران دارد (شیرزاد و دیگران، ۱۳۸٤، ۲٤٦).

- **استفاده از ابزارهای اطلاعاتی:** مدیریت بلایا به اطلاعات در فازهای مختلف نیاز دارد، استفاده از ابزارهای اطلاعاتی می‌تواند در فراهم آوردن اطلاعات لازم برای هر یک از این فازها نقشی کلیدی بر عهده گیرد (همایون فر، ۱۳۸۲، ۳۲).

از جمله ابزارهای اطلاعاتی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- تهیه نقشه کانون های مخاطره آمیز و علامت گذاری فیزیکی آن بر روی زمین از سوی نهادهای ذی ربط (مصیب زاده، ۱۳۸٦، ۷٤)،

۲- استفاده از GIS در مدیریت مخاطرات طبیعی در روستاها می تواند حضوری پویا داشته باشد. از جمله خدمات آن می‌توان به ریز پهنه بندی مناطق

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

لرزه‌خیز در روستاها، مکان یابی برای انتقال روستاهای در معرض خطر، شبیه سازی مخاطرات از جمله سیل برای ایجاد اقدامات حفاظتی و تعیین نقاط امن برای اسکان اضطراری اشاره کرد. ۳- استفاده از فناوری‌های فضایی نظیر، ماهواره‌های هواشناسی، خدمات ماهواره‌ای موبایل، ماهواره‌های مخابراتی زمین آهنگ، سیستم‌های ناوبری و تعیین موقعیت مکانی (GPS)، اینترنت و استفاده از باندهای پهن و ماهواره‌های سنجش از دور (قهرودی، ۱۳۸۲، ۳۸)؛

- **لزوم تشکیل سازمان ملی ایمنی**: که هدف آن می‌تواند تمرکز مدیریت و وحدت رویه در مقوله ایمنی در شهرها و روستاهای کشور باشد (آذروش، ۱۳۸۳؛ ٤)؛

- **برنامه‌ریزی و توسعه شبکه‌های اطلاع رسانی**: توسعه شبکه‌های اطلاع رسانی در زمینه مصایب جمعی، خطرات و حوادث غیرمترقبه روستایی و ارتقای سطح آگاهی عمومی روستاییان نسبت به شرایط اقلیمی منطقه و خطراتی که ممکن است تحت تأثیر عوامل انسانی یا غیرانسانی محیط روستا را تهدید کنند. (شیرزاد و دیگران ۱۳۸٤، ۲۵۳)؛

در حال حاضر هیچ مکانیسمی برای دستیابی آسان مسئولین مدیریت بلایا به دستاوردهای علمی دیگرکشورها در این زمینه وجود ندارد لذا پیشنهاد می‌شود مرکزی به این امر اختصاص داده شود

- **لزوم تعامل و همکاری های بین المللی**: در این زمینه می توان به مساعدت‌های سازمان صلیب سرخ جهانی اشاره کرد، ولی نکته مهم در این مبحث استفاده از فناوری های کشورهای دیگر در زمینه مدیریت بحران است. در حال حاضر هیچ مکانیسمی برای دست یابی آسان مسئولین مدیریت بلایا به دستاوردهای علمی دیگرکشورها در این زمینه وجود ندارد لذا پیشنهاد می‌شود مرکزی به این امر اختصاص داده شود تا با تلاش این مرکز موانع استفاده کشور از این فناوری‌ها (از جمله این موانع، امتیاز استفاده

جدول ۵: تأثیرات بالقوه مخاطرات طبیعی

تأثیرات / خسارات	تأثیرات انسانی	تأثیرات فیزیکی	تأثیرات اقتصادی
مستقیم	- مرگ و میر - زخمی شدن افراد -بیکاری - بی خانمانی	- تغییر شکل زمین - تخریب ساخته های دست بشر - تخریب طبیعی	- مختل شدن کسب و کار - کم شدن یا از بین رفتن نیروی کار فعال - کم شدن درآمد سرانه افراد
غیرمستقیم	- معلولیت های به جا مانده - مشکلات روحی و روانی - از بین رفتن یکپارچگی - ناامنی و نابسامانی های سیاسی	- ایجاد تخریب های تدرجی و تغیرات کاربری	- کاهش ایمنی صنایع - ضعف در بازار - کم شدن فرصت های تجاری - کم شدن سرمایه گذاری و بخش عظیمی از سرمایه صرف ترمیم می شود

منبع: نامی و آقا طاهر، ۱۳۸٦، ۱۳

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

از منابع telecom می‌باشد) برداشته شود. (قهرودی، ۱۳۸۲، ٤٤).

– **تعیین انواع اثرات حوادث غیرمترقبه:** تعیین نوع اثرات ناشی از وقوع حوادث می‌تواند برنامه ریزان را در امر مواجهه با انواع بحران ها یاری کند؛ جدول ۵ نمایش دهنده ارتباط بین خسارات و تأثیرات ناشی از هر یک از مخاطرات می باشد.

به تبع اثراتی که حوادث غیرمترقبه به جا می‌گذارند، مردم نیز واکنش‌های متعددی را نشان می‌دهند، با مطالعه این واکنش‌ها می‌توان به کاستن از اثرات تخریبی حوادث پرداخت

به تبع اثراتی که حوادث غیرمترقبه به جا می‌گذارند، مردم نیز واکنش های متعددی را نشان می‌دهند، با مطالعه این واکنش ها می‌توان به کاستن از اثرات تخریبی حوادث پرداخت، در همین راستا جدول ٦ ارائه دهنده مشخصات زمانی و نوع واکنش جوامع در قبال رخداد حوادث غیرمترقبه است.

– **برنامه‌ریزی روستایی مبتنی بر ارزیابی خطر بلایا:** هدف برنامه‌ریزی روستایی پیشگیری از بلایا با تشخیص فرآیند عناصر مخاطره آمیز و تقویت ایمنی محیط، وابسته به بهبود و اصلاح وضعیت ساختاری و عملکردی روستاها است.

به طور کلی آسیب‌پذیری تابعی است از سه عنصر توانایی پیش‌بینی بلایا، مساحت منطقه و یا جمعیت تأثیر پذیر و مهارت‌های مقابله که در قالب فرمول $R) f (R_1E_1C$ توانایی پیش‌بینی بلایا، E مساحت منطقه و یا جمعیت تأثیر پذیر و C مهارتهای مقابله) می‌توان آن را نمایش داد: آنچه در این فرمول برای برنامه ریزان روستایی می‌تواند حائز اهمیت باشد، قابلیت آموزشی عنصر سوم یعنی ظرفیت مقابله

جدول ٦: نحوه واکنش مردم در قبال حوادث طبیعی

زمان وقوع	عکس العمل‌های مثبت	عکس العمل‌های منفی
قبل از حادثه	توجه به اخطارها	ترس
در هنگام وقوع حادثه	چه کنیم؟	مرگ افراد (تقدیر الهی)
۱ دقیقه تا ۱ روز	امداد و نجات	همه جا خراب شده
۱ روز تا ۱ هفته	ارایه سرویس‌های اضطراری	قحطی، کمبود، گرانی و ...
۱ هفته تا ۱ ماه	اسکان موقت، دفن اجساد، تجزیه و تحلیل خسارات	کمبود غذا و مشکل دفع زباله، توزیع مناسب غذا
۱ ماه تا ۱ سال	جمع خرابی‌ها، تصمیم گیری برای پروژه‌های عمرانی، جذب سرمایه گذاری خارجی	عدم ارائه سرویس های مناسب، استفاده غیرمناسب از سرمایه
۱ سال تا ۵ سال	پروژه های عمرانی در حال انجام است	تأخیر در ساخت و ساز در رابطه با کاغذ بازی
۵ سال تا ۳۰ سال	شروع به ساخت فضای شهری جدید	نظرات مختلف
تا رخدادی دیگر	پیاده سازی برنامه های اخطاری	یک خاطره بد

منبع: نامی، آقا طاهر، ۱۳۸٦، ١٤

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

است، هرچه مهارت های مقابلـه تقویـت شـوند، میـزان آسیب‌پذیری جامعه کاهش می‌یابد.

در ادامه ذکر این نکتـه ضـروری اسـت کـه فرآینـد ارزیابی خطر توسط اصول برنامه‌ریزی روستایی عبـارت است:

۱- تعیین مکان های باخطر بالا؛

۲- جمـع‌آوری و ثبـت مـدارک و داده‌هـای بلایـای طبیعی؛

۳- انجام تحقیقات و پـژوهش هـایی بـرای کـشف ارتباط بین بلایا و دیگر اثرات آنها؛

٤- تهیـه و اجـرای برنامـه‌هـایی بـرای بهبـود آگاهی‌های عمومی درباره بلایـا، اثـرات و اهمیـت آنهـا (عبدالهی، ۱۳۸۱، ٧٦).

- لزوم طراحی مـدل جـامع ایمنـی و مقابلـه بـا حوادث پیش بینی نشده روستایی: بازسازی همه جانبه از نظر اجتماعی، اقتصادی، کالبـدی و فرهنگـی نیازمنـد درگیری ذهنی و همکاری سازمان‌های محلـی، سـازمان ملل متحد، بخش خـصوصی و دولتـی و دولتـی اسـت، استفاده از تجارب برنامه‌های بازسازی سـایر کـشورهای جهان برای طراحی یک چهارچوب محکم و سازماندهی شده مفید می باشد (روستاسکه روانـی، ۱۳۸۳، ٤٥)؛ بـا توجه به این تجارب اهمیت طراحی مدل جامع ایمنی و مقابله با حوادث غیر مترقبه روستایی را بـیش از پـیش آشکار می‌شود؛ مدلی کـه عـلاوه بـر خـدمات امـدادی، اجتماعی، اقتصادی به ابعاد روان شناختی و رفتارشناسی قربانیان روستایی نیز توجه داشته باشد.

نتیجه گیری

با توجه به مباحـث ارائـه شـده، نـواحی روسـتایی ایران با توجه به نوع ساخت و سـاز مـساکن و فرهنـگ بومی حاکم بر آن از آسـیب پـذیرترین نـواحی ایـران محسوب می شود، با توجه به این مسئله لزوم اعمـال شیوه‌های صحیح مدیریت بحران در آن الزامی به نظـر می‌رسد؛ تمام فرآیند مدیریت بحران شامل سه مرحله، قبل از وقوع بحران، حین وقوع بحران و پس از وقوع بحران را شامل می‌شود. که هر کـدام از ایـن مراحـل برنامه خاص خود را می طلبـد، در نـواحی روسـتایی این مراحل سه گانه با چـالش هـا و محـدودیت‌هـای برخوردار اسـت کـه از آن جملـه مـی‌تـوان بـه عـدم آمادگی روستاییان بـه لحـاظ فرهنگـی، عـدم تعریـف دقیق مراحل مـدیریت بحـران از سـوی نهادهـای ذی ربط، عدم وجود ارتباط و تعامل سازنده میان نهادها و سازمانهای متولی امر مدیریت بحران اشـاره کـرد. بـه طور کلی عوامل تهدید کننده محیط‌های روسـتایی بـه دو دسته کلـی عوامـل طبیعـی و انـسانی تقـسیم مـی شوند؛ با یک سری فنون آبخیزداری و رعایت اصـول فنی حاکم بر ساخت و ساز می‌توان از میزان خسارات عوامل طبیعی کاست، برای عامل انسانی هم مـی‌تـوان از عنصر آموزش و آگاهی دادن بـه روسـتاییان بـرای کاستن از میزان خسارات وارده اقدام کرد.

از یک دید کلی راهکارهـای رفـع نارسـایی مـدیریت بحران در نواحی روستایی را می‌توان به دو دسته کلی عوامل مؤثر در داخل روستاها و عوامل مؤثر در خارج از روستاها تقسیم کرد.

در داخل روستا مهم‌ترین عامل که عمدتاً بر عهده مدیریت محلی روستاها می‌باشد، عامل آموزش است، زیرا اگر روسـتاییان از عواقـب و خـسارات ناشـی از حوادث غیر مترقبه آگاه باشند مبادرت به مشارکت در فرآینـد مـدیریت بحـران خواهنـد کـرد و اگـر ایـن مشارکت اتفاق بیفتد افرادروستایی مبادرت به اقدامات

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

پیشگیرانه چون تشکیل صندوق‌های همیاری سوانح و بیمه خواهند کرد.

نواحی روستایی ایران با توجه به نوع ساخت و ساز مساکن و فرهنگ بومی حاکم بر آن از آسیب پذیرترین نواحی ایران محسوب می‌شود، با توجه به این مسئله لزوم اعمال شیوه‌های صحیح مدیریت بحران در آن الزامی به نظر می‌رسد

راهکارهای خارج از روستاها، بیشتر به مقوله برنامه‌ریزی برای مدیریت بحران توسط ارگان های دولتی و غیردولتی اشاره دارد. در فرآیند برنامه‌ریزی برای مدیریت بحران باید به ارزیابی خطرات موجود در روستاهاو نیزاقدام به طراحی یک مدل جامع ایمنی پرداخت، زیرا یکی از اصول مهم برنامه‌ریزی برای حوادث غیرمترقبه داشتن یک برنامه جامع و کامل می‌باشد.

منابع

۱- آذروش، ولی؛ لزوم تشکیل سازمان ملی ایمنی؛ مجله دهیاری‌ها؛ شماره ۸، ۱۳۸۳.

۲- اورنگ، ملاحت؛ سنجش کیفیت محیط در بازسازی-های پس ازسانحه در فضاهای عمومی شهر بم؛ پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۸٦.

۳- بدری، سیدعلی؛ جزوه آشنایی با مدیریت بحران برای دهیاران؛ مجری موسسه توسعه روستایی ایران، ۱۳۸٤.

٤- تیو، مهران؛ و همکاران؛ زمین لرزه ۷۵/۱۲/۱۰ گلستان اردبیل؛ ناشر مؤسسه بین المللی زلزله شناسی تهران، ۱۳۷۷.

۵- دادور، عبدالله؛ مدیریت بحران؛ مجله فرهنگ ایمنی؛ شماره ۸ و ۹، ۱۳۸۳.

٦- درابک، توماس‌ای؛ هواتمر، جرالدجی؛ مدیریت بحران اصول و راهنمایی عملی دولت های محلی؛ ترجمه رضاپورخردمند؛ ناشر مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران و شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری؛ تهران.

۷- دفتر عمران و توسعه روستایی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور؛ اقدامات انجام شده، برای ایمن سازی روستاها در برابر آتش سوزی؛ مجله فرهنگ ایمنی؛ شماره ۱۲ و ۱۱، ۱۳۸٦.

۸- روستاسکه روانی؛ مجید؛ تجربه کشورهای خارجی در بازسازی پس از زلزله؛ مجله فرهنگ ایمنی؛ شماره ۸ و ۹، ۱۳۸۳.

۹- رضائیان، علی؛ مدیریت بحران، مجموعه مقالات اولین همایش علمی- تحقیقی مدیریت امداد و نجات؛ ناشر مؤسسه عالی علمی- کاربردی هلال احمر ایران. تهران، ۱۳۸۱.

۱۰- رضوانی، محمدرضا؛ مقدمه‌ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران؛ نشر قومس، تهران ۱۳۸۳.

۱۱- رضوی، ناهید؛ موسی رضایی، زهره؛ بحران چیست و چگونه می‌توان آن را اداره کرد؟ خلاصه مقالات دومین کنگره بین المللی بهداشت، درمان، و مدیریت بحران در حوادث غیر مترقبه؛ انتشارات شکروی؛ تهران ۱۳۸۳.

۱۲- رودینی، عزیز الله؛ فرآیند مدیریت برای توسعه ایمنی و آمادگی در مقابل سوانح؛ مجموعه مقالات اولین همایش علمی- تحقیقی مدیریت امداد و نجات؛ ناشر مؤسسه عالی علمی- کاربردی هلال احمر ایران، تهران ۱۳۸۱.

۱۳- زمانی، غلامحسین؛ زرافشانی، کیومرث؛ آسیب پذیری و ضرورت مقاوم سازی کشاورزان در مقابل خشکسالی؛ مجموعه مقالات اولین همایش علمی-

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]

تحقیقی مدیریت امداد و نجات؛ ناشر مؤسسه عالی علمی- کاربردی هلال احمر ایران؛ تهران ۱۳۸۱.

۱٤- سرخابی، رسول؛ آمادگی در مقابل سوانح طبیعی؛ مجله دانشمند؛ شماره ٤، ۱۳۷۱.

۱۵- سعیدی، عباس؛ مقابله با سوانح نیازمند عزم ملی و مشارکت محلی؛ نشریه دهیاری‌ها، شماره ٦، ۱۳۸۲.

۱٦- شیرزاد، حسین؛ ازکیا، مصطفی، صادقی، محمد؛ اصول ایمنی و مقابله با حوادث پیش‌بینی نشده در مناطق روستایی؛ ناشر سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور؛ تهران، ۱۳۸٤.

۱۷- عباسی، محسن؛ چالش‌های ممکن در مدیریت بحران کشور؛ مجموعه سخنرانی‌های جامع و میزگردهای علمی دومین همایش بین‌المللی بهداشت، درمان، و مدیریت بحران در حوادث غیرمترقبه، انتشارات شکروی؛ تهران ۱۳۸۳.

۱۸- عبدالهی، مجید؛ مدیریت بحرات در نواحی شهری؛ انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور؛ تهران ۱۳۸۰.

۱۹- عبدالهی، مجید؛ مدیریت بحران در نواحی شهری؛ مجله مسکن و انقلاب؛ شماره ۹۹،۱۳۸۱.

۲۰- عبدالهی، مجید؛ مدیریت روستایی و ایمنی روستاهای کشور؛ مجله فرهنگ ایمنی؛ شماره ٦، ۱۳۸۳.

۲۱- عبدالهی، مجید؛ مدیریت مخاطرات طبیعی در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور؛ مجله فرهنگ و ایمنی؛ شماره ۸ و ۹، ۱۳۸۳.

۲۲- عبیری جهرمی، امین؛ طراحی نظام مدیریت بحران در مقابل حوادث غیرمترقبه منطقه عسلویه؛ پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران ۱۳۸٤.

۲۳- علمداری؛ ارزیابی خطرپذیری یا آنالیز ریسک؛ مجموعه سخنرانی‌های جامع و میزگردهای علمی دومین همایش بین‌المللی بهداشت، درمان، و مدیریت بحران در حوادث غیرمترقبه؛ انتشارات شکروی؛ تهران ۱۳۸۳.

۲٤- قهرودی، منیژه؛ کاربرد سیستم‌های اطلاعات جغرافیای در مدیریت روستایی؛ مجله دهیاری‌ها؛ شماره ۱٤، ۱۳۸٤.

۲۵- لطیفی، غلامرضا؛ فرآیند مدیریت بحران در کاهش بلایای طبیعی (زلزله)؛ مجله سپهر؛ شماره ۵۹، ۱۳۸۵.

۲٦- محسن زاده، آرمین؛ ایمن‌سازی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر مشارکت و آموزش؛ مجموعه مقالات اولین همایش علمی- تحقیقی مدیریت امداد و نجات؛ ناشر مؤسسه عالی علمی- کاربردی هلال احمر ایران؛ تهران ۱۳۸۱.

۲۷- مصیب زاده، علی؛ عوامل مؤثر بر بحران زلزله و راهکارهای مقابله با آن نمونه موردی چاپیاره؛ مجله مسکن و انقلاب؛ شماره ۱۱۷، ۱۳۸٦.

۲۸- معصوم، جلال؛ ۱۳۸۲؛ مدیریت حوادث غیرمترقبه در روستا؛ مجله دهیاری ها؛ شماره ٦.

۲۹- نامی، محمدحسن؛ آقا طاهر، رضا؛ مدیریت بحران زمین لرزه، الویت محیط‌های شهری؛ مجله سپهر؛ شماره ٦٤، ۱۳۸٦.

۳۰- نظری، علیرضا؛ بیمه و ضرورت آن در جوامع روستایی؛ مجله دهیاری‌ها؛ شماره ۱٤، ۱۳۸٤.

۳۱- همایون فر، مژگان؛ پیش بینی، هشدار و کاهش خسارات بلایای طبیعی؛ ماهنامه علمی- ترویجی فضا؛ شماره ۷، ۱۳۸۲.

۳۲- وزین، نرگس؛ نقش دانش بومی در کاهش آسیب‌های محیطی نواحی روستایی؛ مجله رشد آموزش جغرافیا؛ شماره ۷۹، ۱۳۸٦.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-07]